

Томаржевська І.В.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО МАТЕРИНСТВА В МОЛОДИХ ЖІНОК

У статті подано результати теоретичного дослідження проблеми психологічної готовності до материнства у жінок юнацького віку. Розглянуто поняття психологічної готовності взагалі та готовності до материнства зокрема. Проаналізовано етапи процесу формування психологічної готовності, його детермінанти, типи та складові; здійснено порівняльний аналіз основних теоретичних моделей психологічної готовності до материнства.

Психологічна готовність – це складне психологічне багатокомпонентне утворення. З'ясовано, що основними компонентами психологічної готовності є психофізіологічний, пізнавально-операційний та оцінюючий, а надважливими складовими є позитивне ставлення до діяльності, стійкі інтелектуальні та емоційні почуття. Проілюстровано процес формування психологічної готовності до будь-якої діяльності, який містить шість етапів від усвідомлення потреб та мети до оцінки відповідності своїх можливостей та активізації сил для здійснення певної діяльності відповідно її умов.

Вивчено психологічні фактори, що зумовлюють готовність саме до народження та виховання дитини. Психологічна структура готовності молодої жінки до майбутнього материнства включає до свого складу різні компоненти, зокрема ціннісно-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, афективно-регулятивний комунікативний, емпатійний.

Приділено увагу такому поняттю, як відповідальність матері за розвиток дитини, за свою материнську позицію, яка є невіддільною частиною психологічної готовності до материнства. З огляду на це надважливим поняттям є поняття материнської любові.

Проаналізовано також особливості розвитку психологічної готовності до материнства на стадіях підготовки до народження дитини – планування вагітності; період вагітності та післяпологовий період. З огляду на це важливими аспектами виділено мотиваційний, який містить мотиви народження дитини; оціночний – аналіз і рефлексія щодо своєї ролі матері, ідентифікація з цією роллю.

Наведено спробу сформулювати психологічний зміст основних компонентів психологічної готовності до материнства на основі аналізу досліджень з цієї проблематики.

Ключові слова: *готовність, психологічна готовність, материнство, компоненти психологічної готовності, формування психологічної готовності до материнства, материнська роль.*

Постановка проблеми. Актуальність вивчення питання психологічної готовності до материнства не викликає сумнівів та обумовлена протиріччям між гострими демографічними проблемами та необхідністю соціально-психологічної допомоги сім'ї і в першу чергу матері. Уявлення жінки про себе як про матір формуються поступово протягом усього її життя. Образ себе як матері починає формуватися ще на догенітальних стадіях розвитку дівчинки і в цьому суттєвим чинником безумовно є ідентифікація дівчинки зі своєю мамою. Теоретичні та практичні дослідження в галузі психології материнства свідчать про те, що для ефективної підготовки жінок до народження та виховання дитини необхідно здійснювати роботу водночас в декількох напрямках: підвищення особистісної зрілості, корекція бать-

ківських установок та форм (патернів) взаємодії з дитиною, мотивація до народження дитини, підвищення психологічної культури та материнської компетентності, а також корекція онтогенетичного розвитку сфери матері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема психологічної готовності до материнства знайшла своє відображення у працях С. Мещерякової, Т. Гурьянкової, О. Матвєєвої, Н. Самоукіної, Г. Філіппової та інших. Вчені розглядають психологічну готовність до материнства як стан здатності матері для забезпечення необхідних та адекватних умов для розвитку дитини. Це проявляється як специфічне особистісне утворення, в основі котрого суб'єктивна орієнтація матері на ставлення до дитини та визначений тип ставлення (материнське відношення).

Постановка завдання. Метою статті є теоретичний аналіз досліджень проблеми психологічної готовності до материнства молодих жінок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж розглядати готовність до материнства, вочевидь, треба з'ясувати поняття власне психологічної готовності, яке вперше було введено в науковий обіг в 1976 році білоруськими дослідниками М. Дьяченком і Л. Кандибовичем. На думку Р. Санжаєвої [6] психологічна готовність – це синтез емоційного, когнітивних утворень, переконань та поведінкових навичок. Структурний аналіз психологічної готовності до діяльності був предметом досліджень таких учених, як Г. Балла, М. Дьяченка, Л. Кандибовича, В. Сластьоніна та інших. Дослідники виділили багатокомпонентну структуру психологічної готовності до діяльності, яка має певні особливості формування і розвитку. Загалом готовність є синтезом особистісних осо-

бливостей, серед яких обов'язковим є позитивне ставлення до діяльності, стійкі інтелектуальні та емоційні почуття (психофізіологічний, пізнавально-операційний та оцінюючий компоненти).

Психічні процеси і властивості утворюють ядро психологічної готовності, фундамент особистісних якостей. Процес формування психологічної готовності до будь-якої діяльності проілюстровано на рисунку 1.

На думку В. Жукової, психологічна готовність – це складне психологічне утворення, яке включає взаємодію мотиваційного, емоційно-вольового, орієнтувально-мобілізаційного, пізнавально-оцінювального, операційно-діяльнісного та когнітивного компонентів [3].

Як бачимо, дослідники виділяють різні компоненти психологічної готовності, які відображають різні аспекти образу світу, особистісних якостей особистості. Отже, психологічна готовність – це

Рис. 1. Процес формування психологічної готовності до діяльності

психічний стан, який характеризується мобілізацією ресурсів індивіда задля виконання певної діяльності. Психологічна готовність має багатокомпонентну структуру, базовими компонентами якої є активаційний, емоційний, мотиваційний, регуляторний. Компоненти психологічної готовності взаємопов'язані, впливають один на одного та загальну сформованість стану. Наступним етапом нашого дослідження є теоретичний аналіз психологічної готовності до материнства та особливостей формування її компонентів.

Згідно з Г. Філіпповою, готовність до материнства характеризує «початковий, стартовий рівень» змісту материнської сфери, створює фундамент, на котрому будується реальна поведінка жінок. Дослідниця говорить про те, що знання щодо ступеня готовності дівчат могли би дозволити своєчасно діагностувати порушення материнської поведінки та спроектувати способи її корекції та профілактики. Це особливо важливо в сучасних умовах, адже сьогодні як ніколи актуальні проблеми, пов'язані не тільки з мамами, котрі відмовляються від власних дітей і демонструють по відношенню до них явну зневагу, але й проблеми порушення материнсько-дитячих відносин, які слугують причинами зниження емоційного благополуччя дитини та відхилень у її оптимальному психічному розвитку в немовлячому, ранньому та дошкільному віці. Дослідниця виділяє п'ять основних компонентів готовності до материнства, а саме: особистісна готовність, мотиваційна, модель материнства, материнська компетентність та материнська потребово-мотиваційна сфера, що містить три блоки – потребово-емоційний, операціональний та ціннісно-змістовний. На думку автора, основою структури психологічної готовності до материнства є суб'єктивне ставлення матері до своєї дитини, що проектується в стилі її материнської поведінки. До психологічної готовності до материнства відносяться також переживання жінкою вагітності, орієнтацію на цілі та задачі виховання та доглядом за немовлям; сприятливий ранній дитячий досвід майбутньої матері [7].

А. Варга та Е. Ейдемиллер запропонували п'ять детермінант, які є важливими для формування психологічної готовності як до материнства зокрема, так і для батьківства загалом:

1. Особистісні особливості матері.
2. Клінічно-психологічні особливості дитини.
3. Соціокультурні та сімейні традиції формування батьківської поведінки.
4. Етологічний чинник раннього контакту дитини з матір'ю.

5. Особливості спілкування дорослих членів сім'ї між собою [8, с. 124].

Типи готовності до материнства виділила В. Івакіна: адекватний, амбівалентний і тип ризику (схема знайшла своє застосування відповідно аналізу емпіричних даних, отриманих на вибірці жінок-студенток [4].

Юнацький вік 18–21 рік (студентство) – основний етап у формуванні батьківства. Саме цей період характеризується високим рівнем пізнавальної мотивації, соціальною активністю, особистісним зростанням. В цьому віці завершується процес статевого дозрівання, набувається досвід сексуальних відносин, формується культура статевого відносин.

Відповідальне ставлення потенційних матерів до народження дитини та ролі матері безумовно істотно впливає на психологічне здоров'я наступних поколінь. Це визначає важливість наукових досліджень особливостей готовності до материнства у студенток та її детермінант.

О. Матвеева визначає психологічну готовність до материнства, як специфічне особистісне утворення, що включає в себе три блоки готовності: потребово-мотиваційний блок; когнітивно-операційний блок і блок соціально-особистісної готовності до материнства [10].

Потребово-мотиваційна готовність до материнства це власне потреба в материнстві. Включає потребово-емоційний та ціннісно-смысловий компоненти.

Потребово-емоційна готовність до материнства забезпечує позитивне ставлення жінки до вагітності і налаштування (без страху) на пологи, емоційно позитивний образ дитини, бажання піклуватися про неї, радісно-щасливе ставлення до ролі матері.

Ціннісно-смыслова готовність до материнства передбачає усвідомлення жінкою високого ступеня цінності дитини і материнства серед інших цінностей, «правильні» уявлення про сенс дітей і материнства [10].

Зміст когнітивно-операційного блоку складають знання жінкою своїх материнських функцій, знання щодо психофізіологічних особливостей в період вагітності, знання про пологи і про особливості виховання та розвитку дітей, уявлення про деякі операції спілкування і взаємодії з дитиною і догляду за нею, знання про грудне вигодовування.

Жінка повинна бути знайома з глибинними змінами, які відбуваються в її організмі під час вагітності, як у фізіологічному, так і в психологічному плані. Тільки за цієї умови вона зможе

зробити все від неї залежне для нормального емоційно комфортного протікання вагітності.

Блок соціально-особистісної готовності до материнства включає розвиток статевої ідентифікації жінки, установки на стратегію виховання дитини, уявлення про важливі для розвитку дитини особистісні якості матері, позитивне сприйняття своєї материнської ролі, усвідомлення відповідальності за розвиток дитини і свою материнську позицію, готовність долати труднощі, пов'язані з народженням і вихованням дитини.

Жінка, як майбутня мати, приймає на себе нову соціальну роль, роль матері. Нова роль змінює соціальний статус, вимагає виконання нових обов'язків. Відбувається установка щодо себе, відбувається глибинна ідентифікація зі «справ-

жніми» жінками. Їй присвоюється «титул» матері. З'являється статево-рольова ідентифікація «ми – матері».

Невіддільною частиною психологічної готовності до материнства є усвідомлення відповідальності за розвиток дитини і свою материнську позицію. Відповідальність ґрунтується на любові, розвивається з цього почуття і з'являється завдяки материнській любові. Материнська любов нерозривно пов'язана з почуттям відповідальності за долю своїх дітей. Мати в силу своєї любові до них несе відповідальність за дітей перш за все перед собою. Однак усвідомлювати відповідальність можна тільки за більш-менш ясного уявлення про поставлену мету, ясного розуміння мотивів, певного й обов'язкового усвідомлення сенсу своєї діяль-

Таблиця 1

Порівняльна характеристика основних теоретичних моделей психологічної готовності до материнства

Автор	Компоненти (блоки), показники	Зміст
Г. Філіппова	Особистісна готовність	Психологічна зрілість особистості та якості, необхідні для ефективного материнства
	Мотиваційна готовність	Мотивація до народження та виховання дитини
	Модель ефективного батьківства (материнства)	Адекватність моделей ролей матері та батька; певні оптимальні установки для народження та виховання дитини; адекватне тепле материнське ставлення
	Материнська компетентність	Наявність необхідних знань щодо розвитку дитини та виховних впливів
	Сформованість материнської сфери	Материнство як частина особистісної сфери
С. Мещерякова	Комунікативний досвід жінки в ранньому дитинстві	Суб'єктивна готовність до материнства
	Ставлення до дитини в період вагітності (переживання)	
	Установки жінки на стратегію виховання дитини	
Т. Гурьянова	Мотиваційний	Мотив народження дитини; почуття обов'язку; відповідальна позиція щодо народження та виховання
	Оцінний	Механізм ідентифікації – аналіз власної ролі матері
	Емоційний	Сприйняття власного материнства (задоволення-незадоволення, комфорт – дискомфорт)
	Операційний	Володіння знаннями, уміннями та навичками щодо догляду та виховання дитини; уміння прогнозувати та моделювати власну поведінку
	Регулятивний	Можливість зміни способу життя та його трансформації
О. Матвеева	Потребово-мотиваційна	Потребово-емоційний та ціннісно-змістовний компоненти
	Когнітивно-операційна	Наявність знань і навичок щодо материнської ролі та поведінки
	Соціально-особистісна	Усвідомлення материнської ролі та відповідальності
Н. Яремчук	Ціннісно-мотиваційний	Суб'єктивна готовність до материнства
	Інформаційно-пізнавальний	
	Комунікативний	
	Емпатійний	
	Афективно-регулятивний	

ності, своїх намірів і зусиль. Жінка повністю несе відповідальність за своє бажання стати матір'ю. Вона розв'язує проблему серйозного і відповідального вибору, що визначає все її подальше життя.

Т. Гурьянова вивчає особливості розвитку психологічної готовності на стадії планування вагітності, під час вагітності й після пологів. На її думку, структура психологічної готовності до материнства визначається протиріччям між способом життя, що склався, і тим способом життя, який передбачається після народження дитини (через образ «Я-мати»). Отже, психологічна готовність до материнства включає:

1) мотиваційний аспект – мотив народження дитини, відповідальність за її народження і виховання, почуття обов'язку;

2) оціночний аспект – рефлексія своєї підготовленості і своєї відповідності ролі матері оптимальному образу матері (механізм ідентифікації);

3) емоційний аспект – емоційне сприйняття ситуації материнства (комфорт/дискомфорт), переважаючий фон настрою, супроводжуючий вагітність, задоволеність або незадоволення роллю;

4) операційний аспект – материнська компетентність: володіння способами, прийомами, знаннями, навиками, уміннями, необхідними для догляду за дитиною, уміння моделювати власну діяльність;

5) аспект регуляції – саморегуляція жінки під час вагітності й після народження дитини у взаємодії з нею через такі чинники:

1. що зумовлюють динамічні характеристики трансформації способу життя (ригідність – флексибільність);

2. що зумовлюють можливості рефлексій людини, визначаючи участь самосвідомості в трансформації способу життя (зовнішній і внутрішній локус контролю) [2].

Якщо спробувати сформулювати психологічний зміст основних компонентів готовності до материнства, то насамперед у ціннісно-мотиваційному аспекті це важливість ролі матері, усвідомлення цінності материнства та цінності дитини, мотивація до народження та виховання дитини. На етапі формування готовності до материнства безумовно важливим є володіння знаннями щодо особливостей протікання вагітності, внутрішньо-утробного розвитку дитини; знання з вікової психології стосовно особливостей вікового розвитку дитини та правил взаємодії з дитиною та оптимальних виховних впливів.

Питання психологічної готовності до материнства спонукало нас до аналізу наукових праць, пов'язаних із вивченням особливостей онтогенезу материнської сфери, яка включає певні етапи взаємодії з власною матір'ю (ранній онтогенез та етап гри, взаємодія з однолітками). Беззаперечними є чинники, які призводять до девіантного материнства: жорстоке поводження матері з дитиною, емоційна депривація, неадекватна взаємодія матері з дитиною, психопатичні риси батьків тощо. Результати досліджень [1] свідчать про те, що порушення взаємин жінки з власною матір'ю є причиною психологічної неготовності до материнства та девіантного материнства в майбутньому. Девіантна мати шкодить формуванню материнської ролі як такої, формуються деструктивні патерни взаємодії у системі мати-дитина.

Висновки. За всього різноманіття підходів до проблеми психологічної готовності до материнства вона залишається однією з пріоритетних в силу необхідності пошуку несуперечливо узгоджених пояснювальних концепцій, а також гострої необхідності в розробленні та реалізації програм розвитку готовності до материнства у молодих жінок.

Список літератури:

1. Брутман В. Влияние семейных факторов на формирование девиантного поведения матери. *Психологический журнал*. 2000. Т. 21, № 2. С. 79-83.
2. Гурьянова Т. Развитие психологической готовности к материнству на стадии планирования беременности, во время беременности и после родов : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Барнаул, 2004. С. 176.
3. Жукова, В. П. психолого-педагогический анализ категории «психологическая готовность». *Известия Томского политехнического университета*. 2012. № 6. С. 117-121.
4. Ивакина В. Формирование у студенток психологической готовности к материнству : дис. ... канд. психол. наук. Ставрополь, 2006. С. 193.
5. Мещерякова С. Психологическая готовность к материнству. *Вопросы психологии*. 2000. № 5. С. 18-27.
6. Санжаева Р. Психологические механизмы формирования готовности человека к деятельности : автореф. дис. ... д-ра психол. наук. Новосибирск, 1997. С. 32.
7. Филиппова Г. Материнство и основные аспекты его исследования в психологии. *Вопросы психологии*. 2001. № 2. С. 22-36
8. Эйдемиллер Э., Добряков И., Никольская И. Семейный диагноз и семейная психотерапия: учебное пособие для врачей и психологов. Изд. 2-е, исправленное и дополненное / под ред. Э. Эйдемиллера. СПб : Речь, 2006. 352 с.

9. Яремчук Н. Психологічні особливості готовності молодій жінці до майбутнього материнства. *Вісник післядипломної освіти*. 2008. Вип. 7. С. 234-239.

10. Матвеева Е. Способы воспитания готовности к материнству и качество материнской позиции в российской и американской культурах современного общества: Проект исследования. Нью-Йорк, 2004. URL: <https://articlekz.com/article/31148>

Tomarzhevskaya I.V. PECULIARITIES OF PSYCHOLOGICAL READINESS FOR MOTHERHOOD

The article presents the results of a theoretical study of the problem of psychological readiness for motherhood in young women. The concept of psychological readiness in general and readiness for motherhood in particular is considered. The stages of the process of formation of psychological readiness, its determinants, types and components are analyzed; the comparative analysis of the basic theoretical models of psychological readiness for motherhood is carried out.

Psychological readiness is a complex psychological multicomponent formation. It was found that the main components of psychological readiness are psychophysiological, cognitive-operational and evaluative, and the most important components are a positive attitude to work, stable intellectual and emotional feelings. The process of formation of psychological readiness for any activity is illustrated, which contains six stages from awareness of needs and goals to assessment of conformity of the possibilities and activation of forces for realization of a certain activity according to its conditions.

The psychological factors that determine the readiness for the birth and upbringing of a child have been studied. The psychological structure of a young woman's readiness for future motherhood includes various components, including value-motivational, information-cognitive, affective-regulatory communicative, empathic.

Attention is paid to such a concept as the responsibility of the mother for the development of the child, for her maternal position, which is an integral part of the psychological readiness for motherhood. In this regard, the concept of maternal love is of paramount importance.

The peculiarities of the development of psychological readiness for motherhood at the stages of preparation for the birth of a child – pregnancy planning are also analyzed; pregnancy and postpartum period. In this regard, important aspects are highlighted motivational, which contains the motives for the birth of a child; evaluation – analysis and reflection on their role as mothers, identification with this role.

An attempt to formulate the psychological content of the main components of psychological readiness for motherhood based on the analysis of research on this issue.

Key words: *readiness, psychological readiness, motherhood, formation of psychological readiness for motherhood, maternal role.*